

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра психології та соціальної роботи

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Вікова та педагогічна психологія»

на тему: «Агресивна поведінка підлітків: соціальна профілактика та стратегії
психокорекції»

Виконала:

студентка групи ПС-22

Чухрай Д.В.

Керівник:

кандидат психологічних наук

Гірняк Андрій Несторович

Тернопіль-2017

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. АГРЕСИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	6
1.1. Понятійний апарат.....	6
1.2. Історичні аспекти прояву агресивності підлітків.....	8
Висновки до розділу 1.....	12
Розділ 2. ПРОФІЛАКТИКА І КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	13
2.1. Аналіз прийомів і методів психокорекційної роботи з агресивними підлітками.....	13
2.2. Аналіз наукових підходів дівчат та хлопців у пубертатному періоді.....	22
Висновки до розділу 2.....	26
Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	38
3.1. Систематика та аналіз досліджених методик спрямованих на виявлення агресивності.....	28
3.2. Програма корекційних заходів для подолання рівня агресивності підлітка.....	30
Висновки до розділу 3.....	33
Висновки.....	34
Список використаної літератури.....	36

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підлітковий вік – це період розвитку людини віком від 11-12 до 15-17 років, даний віковий період відрізняється тим, що починається глибока перебудова організму, зміцнюється підйом життєдіяльності. Він є одним із складних періодів в онтогенезі людини. Під час пубертатного віку не тільки відбувається статеве перебудування психологічних структур, що були сформовані раніше, але й закладаються основи свідомої поведінки, формується моральні уявлення та соціальні установки. Важливою деталлю психологічного портрету є агресія, якби даного типу поведінки не було, то портрет був би не повний. Останнім часом агресивність підлітків зростає, і прояви агресивності також змінюються на більш жорстокі. Джерелом душевних страждань стає агресивна поведінка підлітків, як і для батьків так і для підлітків, підлітки нерідко стають жертвами прояву агресивності з боку ровесників. Така девіантна поведінка викликає занепокоєння педагогів і психологів. Зазвичай така поведінка зачіпає все оточення, яке має відношення до підлітків.

Проблема агресивності підлітків є досить актуальною, ця проблема продовжується протягом всього життя людства. Видатний філософ ХХ ст.. – Бертран Рассел, вважав, що агресія стала найактуальнішою у світовій психології. По даній темі написано велика кількість статей і книг. У Америці та Європі періодично проводяться міжнародні семінар та конференції за для обговорення цієї проблеми. Людина страждає від заряду агресивності, ще й у великій мірі. У наш важкий час, існує мала кількість людей які здатні стримувати і керувати своєю агресивність. Багато людей є рабами власної агресивності, особливо якщо ця особливість характеру в неї від народження і виявляється значною мірою. В наш час, світ наповнений жорстокістю та насильством. Серед головних факторів стоїть прояв агресії у різних формах. Розвиток технології приводить до зміни головних ідеалів та цінностей, котрі в минулому виступали в якості лімітованих агресивних порушених норм та

спряли організованістю людських стосунків. Не можна навмисно не помічати глобальність цієї проблеми. Тому була поставлена задача вияснити причини девіантної поведінки підлітків.

Даною проблемою займалось багато науковців – психологів такі як: З. Фройд, А. Фройд, Е. Фромм, К. Міллер, А. Бандура, Л. Берковіц, Л.М Семенюк, О.О. Реан.

Об'єктом дослідження є агресивна поведінка у пубертатному періоді.

Предмет дослідження: вплив особистісних характеристик на прояв агресивної поведінки у підлітковому віці.

Мета дослідження: експериментальне дослідження впливу особистісних характеристик на прояв агресивної поведінки у підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1. Теоретичний аналіз літератури з проблеми агресії в сучасних психологічних дослідженнях.
2. Підбір адекватних методів і методик для дослідження даної проблеми.
3. Вияв особливостей впливу особистісних характеристик на прояв агресивної поведінки у підлітковому віці.
4. Розробка психологічних методів корекції, спрямованих на зниження рівня агресивності у підлітковому віці.
5. Розробити та емпірично апробувати систему психологічних умов і засобів профілактики та корекції агресивності підлітків.

Методи дослідження. Вирішення поставлених завдань здійснювалося шляхом використання комплексу загальнонаукових методів і методів психолого-педагогічного дослідження: теоретичні методи: аналіз філософської, психологічної, педагогічної, побудова теоретичних моделей; аналітичні методи: вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду стосовно діагностики й корекції агресивності підлітків; аналіз методичних і нормативних документів, що регламентують діяльність спеціальних

виховних установ, формувальний експеримент, тестування за допомогою наступних психодіагностичних методик, адекватних предмету і завданням дослідження: методика діагностики показників та форм агресії Басса-Даркі, методика діагностики міжособистісних відносин, особистісні шкали вимірювання агресії, опитувальні методи вивчення агресії, проективна методика.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні категорійно-понятійного апарату з проблематики дослідження та систематизації основних психологічних факторів, що впливають на агресивну поведінку підлітків.

Розділ 1.

АГРЕСИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Понятійний апарат агресивності з погляду психології

У соціумі проявляється гуманістична течія розвитку наук. Глибокими для розгляду є причина тенденції агресивності людства. Люди проявляють свою агресивність у взаємовідносинах хочуть продемонструвати свої лідерські якості у сімейних стосунках, на роботі, в колективі, в закладах освіти. Саме через це, проблема агресивної поведінки набула широкого розгляду серед таких вчених як: А.Басс, А.Бандура, Л.Берковітс, К.Лоренс, О.Кернберг, Е.Фромм, З.Фройд, К.Юнг та ін. Вона стала предметом досліджень у військовій та політичній психології, а також в економічній сфері і в міжособистісній психології. Саме міжособистісна психологія набула масштабного розгляду, серед психолінгвістів, оскільки міжособистісні відносини - це в першу чергу мова і спілкування.[15, с. 129].

Агресивність – це ситуативний стан, який описується афективними спалахами гніву, та імпульсивними проявами поведінки людини, спрямований на певний об'єкт, який є причиною конфлікту.[2]

Особистість підлітка формує навколишнє середовище. Важливу роль відіграє особливо мала група з якими він контактує. В першу чергу це – сім'я. Баєрунас З. характеризує такі варіанти виховання, що сприяє агресивності підлітка:

1. Відсутність виховання підлітка, байдуже ставлення до нього та його життя.
2. Високий рівень морального придушення, і навіть насильства у вихованні.
3. Перебільшення самостійності дитини, через не бажання з ним розібратись у його проблемах.
4. Хаотичність у вихованні через незгоду батьків.

В підлітковому віці розвивається самосвідомість і самокритичність яка призводить до протиріччя навколишньому середовищу а також у представленні власного я.

У пубертатному періоді в учня стрімко розвивається агресія. Яка характеризується емоційним забарвленням, жорстоким ціле направленим нападом. Виникає бажання зробити шкоду для оточуючих. Причому шкода може бути пряма яка характеризується нападом і також не пряма – поширення чуток. Вчений Левітов аналізував в своїй праці про те що стан агресії проходить як переживання гніву з втратою контролю над своїми вчинками.

Е. Фромм розподіляє агресію на доброякісну та злякісну. Доброякісна описується тим, що підліток має певне хобі яке пов'язане з видами спорту (боротьбою, боксом, фехтуванням). А злякісна характеризується самоствердженням учня у класі про демонструючи девіантну поведінку. [22, с. 176]

Агресія може бути направлена:

- На близьких (батьків, братів або сестер, на бабусю і дідусів)
- На вчителів, однолітків
- На тварин
- На себе (підліток завдає собі певну шкоду)
- На предмети які агресора оточують
- На символічні і фантазійні об'єкти (агресивні малюнки, захоплення відеогрою яка несе в собі агресивний характер)

Велику небезпеку в собі несе “асоціальна агресія” яка направлена на інших людей або ж їх майно, і повинна нести покарання згідно закону.

Агресії також виникає через мас-медіа сценами насильства які провокують підлітків. Особливо коли глядач захоплюється агресивними персонажем і повторює негативні вчинки за ним. [4]

Також до цього питання можна в нести такий термін як булінг, або ж цькування що характеризується погрозами до жертви, також булер намагається вчинити над нею контроль. Інші учні які спостерігають за діями булера не звертають уваги або ж втручають в цей процес. Але коли стороні бачать що жертва не чинить опір, і не має допомоги від класного керівника то учні відчують безпорадність. Їхнє ставлення може змінитись від співчуття жертві до байдужості, роздратування.

Головні фактори булінга і так званого мобінга це:

- Нерівність сил між агресором та жертвою.
- Постійне насильство.
- Гостра емоційна реакція жертви на агресора.

Види насильства поділяються на фізичні, психологічні, сексуальні.

Між фізичним і психологічним насильством розмітилось таке поняття як третирування – вербальні погрози, образи, побиття. Також до психологічного насильства можна віднести бойкот – коли весь клас змовляється про ти жертви не підтримуючи з нею контакт, і вигнання її з колективу. [16]

Сексуальне насильство досить популярне серед підлітків. Особливо насильство яке є в соціальних мережах і керується таким поняттям як – “кібербулінг”. Воно може містити сфабриковані сексуальні фото, зображенням жертви, сексуально образливі листи, плітки, відео. Тим самим агресор намагається змінити думку оточуючих про жертву, поширюючи інформацію в інтернеті. [18]

1.2. Історичні аспекти прояву агресивності підлітків

Поняття як агресія найбільш була розглянута у роботах Фрейда та Лоренца. Фрейд описував поведінку людини у взаємодії двох базових інстинктів: життя та смерті конфлікт між ними спонукає до агресії, яка спрямовується на людей або ж на себе [8, с.78].

Лоренц характеризував що агресія слугує інстинктам для збереження життя. Він пов'язував агресію з вродженим "інстинктом мисливця". Агресивність є складовим елементом людини, тільки в декого, вона яскраво виділена а в декого менш.

Також поняття агресивності розглядав такий вчений як Л. Філонов він вказував на те, якщо до дітей проявляють жорстокість з раннього дитинства, відсутність ласки. То у дошкільному віці в них виявляється своєрідний стиль поведінки у іграх що проявляється жорстокістю до однолітків. Яке проявляється в подальшому житті людини. Навіть у благополучних сім'ях, потрібні виховні засоби, а не заборони з обмеженнями. Тому, що дітей батьки обмежують в проявах агресії вдома, тому вони спалахи агресивної поведінки виплескують в школі.

Американська вчена Сандра Рей погоджувалась з вченням Філонова. Вона проводила дослідження проте, якщо дитина не є бажаною в сім'ї, а під час вагітності мати відчуває негативні емоції які діють на дитину, то це призводить до паталогічних змін у мозку дитини у період її формування. Такі діти агресивні з перших років життя. За її дослідженням 90 % неповнолітніх правопорушників, яких вона вивчала, є не бажаними дітьми. [19,с.45]

Г. Паттерсон досліджував ознаки походження агресивної поведінки. Також при агресивності велику роль відіграє темперамент підлітка, який охарактеризовується імпульсивністю та непослухом. Підлітку інколи бракує уваги через яку він скоює погані вчинки. Вченими було проведене дослідження в якому описувалось, що агресори меншою мірою реагують на похвалу ніж інші.

Інший вчений в галузі психології П. Скотт виділяв соціалізовану й несоціалізовану агресивність. Соціалізована агресивність характеризується тим, що в підлітка немає психічних порушень. Їхні вчинки носять антигромадську спрямованість через те, що набутті ними стандарти поведінки суперечать суспільним нормам. Несоціалізована агресивність обґрунтовується психічними розладами особистості, які проявляються в

емоційному сплеску і в поганих міжособистісних зв'язках. В більшості випадків в дитини виникає несоціалізована агресивність через стреси, та розлучення батьків. [8.]

Група соціалізованих підлітків складається з двох категорій – з одного боку це діти які не засвоїли норми поведінки, а з другого боку, ті, які засвоїли норми але їх інтереси суперечать інтересам інших людей.

Науковець Моффітт в своєму дослідженні показав, що 73% підлітків які проявляли насильство, раніше демонстрували слабкі прояви агресії, починаючи з дитячого віку. Однак, правильно є те, що насильство підліток може проявити, не маючи агресивного минулого. Також Моффітт описав що 23% звинувачених у скоєні насильства не проявляли агресивність до підліткового віку.

Теорія стигматизації або теорія навіювання ярликів. Стверджує те, якщо на підлітка будуть на постійній основі називати правопорушником. То він своїми діями буде підтверджувати свій соціальний статус.

Також, можна виділити не тільки агресорів в закладах освіти а ще “дітей вулиць” проблемою є зростання чисельності таких дітей в нашій державі. Проте відбулось збільшення притулків для неповнолітніх і покращення їх роботи. Соціальної допомоги потребують діти які лишились без батьківської опіки. Дитяча безпритульність має латентний характер, який є причиною зростання злочинності. [8, с. 17].

Вуличні діти - це діти, які, не маючи достатньої опіки і турботи про них з боку відповідальних за це дорослих, велику частину свого часу проводять на вулиці, яка стає звичайним містом їх проживання або джерелом добування коштів для існування

Притулок для неповнолітніх – заклад, що призначений для адаптації і соціалізації дітей, які опинилися поза родиною. Адже, в ньому формуються знання, і перевиховання підлітків. В допомозі притулкам активну участь беруть громадські організації.

Протягом цього часу, робітники притулку розвивають в своїх учнях такі якості як доброзичливість, відповідальність, взаємодопомогу також повагу до закону. При реалізації методів виховання що, до групи дітей з ознаками агресивної поведінки, поряд із традиційними, використовується метод «вплив через довіру». Цей метод включає особистість в життєдіяльність притулку. Навіть не значне доручення яке виконується підлітком самостійно, без контролю вихователів, є значущими для дитини. Воно формує в учня впевненість у своїх діях.

При формуванні цілей і задач виховання, пошуків засобів і методів його реалізації враховується вплив різноманітних факторів соціалізації особистості. Зробити виховний вплив більш ефективним допомагає, перш за все, врахування особливостей розвитку кожної дитини та набуті в результаті цього індивідуальні риси особистості. В знаходженні індивідуального підходу до дитини та формуванні її самостійності і почуття власної значущості полягає специфіка виконання виховної функції притулку. Під впливом позитивного, на відміну від вуличного, соціального середовища притулку, система цінностей, норм і стандартів поведінки «дітей вулиць» можуть значно змінюватися. Сукупність різноманітних зовнішніх впливів, проходячи через призму індивідуальних особливостей, поступово створюють соціально-психологічну систему особистості. Одним з головних напрямків виховного процесу при цьому стає формування самостійності, впевненості у своїх діях, відповідальності за свої вчинки та довіри до інших людей. [13, с. 68; 28а].

Також дітьми вулиці є діти з сім'ями, але в них характерною являється втеча з дому. Є такі причини втечі:

- Протест батькам.
- Страх перед можливим покаранням.
- Відсутність турботи батьків, перед підлітком.
- Відчуження у класі.

Висновки до 1 розділу

1. Отже, розглянувши наукові джерела з психології, можна зробити висновок що вони мають на меті розглянути й ліквідувати агресивну поведінку в підлітка. В першому розділі було розглянуто багато теоретичних питань, пов'язаних зі створенням умов для соціального становлення індивіда. Протягом усього життя у людини формується свідомість. Те що дитина винесе зі своєї сім'ї, закріпить у навчальних закладах та соціумі те й стане її основою орієнтації у подальшому майбутньому. Тому при агресивності батьки, класні, керівники та психолог повинні направити дитину в правильне русло.

2. Проблему агресивності підлітка розглядали такі вчені як: А.Басс, А.Бандура, Л.Берковітс, К.Лоренс, О.Кернберг, Е.Фромм, З.Фройд, К.Юнг, Л. Філонов, Г. Паттерсон.

3. Було обгрунтовані такі терміни як агресивність, агресія, булінг, мобінг, кібербулінг. Також, були розглянуті діти вулиці, причини їх втеч а також виховні роботи з підлітками.

4. В основі агресивної поведінки підлітків найчастіше знаходяться психологічні або соціально-психологічні проблеми, які супроводжують пубертатний період. Серед форм агресії можна виділити такі: фізична агресія, психологічна, вербальна, а також схильність до роздратування, негативізм. З форм ворожих реакцій відзначаються: образа, підозрілість.

Розділ 2.

ПРОФІЛАКТИКА І КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

2.1 Аналіз прийомів і методів психокорекційної роботи з агресивними підлітками

Найбільш дієвою і радикальною формою психологічного впливу на людей, які мають схильність до агресивної поведінки, призначають поведінкову корекцію.

Психолого – педагогічний вплив використовують за для того, щоб усунути агресивність, убавити емоційні реакції, що спричиняють агресивну поведінку, цей вплив допоможе розвинути здатність людини розуміти свої почуття і зменшити емоційні реакції, що спричиняють агресивну поведінку. Психолого – педагогічна профілактика проходить у вигляді, педагогічної корекції, психотерапії, психологічних тренінгів та консультування [12, с. 147].

Принципи поведінкової корекції:

1. Принцип об'єктивності (орієнтується зазвичай на виявлення зовнішніх перемін. Зазвичай це – емоційні реакції, жести, рухи, думки, конкретні дії та вчинки. Поведінкові прояви фіксуються конкретно і систематично).

2. Принцип поведінкової оцінки (характеризується функціональним аналізом поведінки учнів).

3. Принцип системності (оцінює роль агресивної поведінки в різних ситуаціях. Головна задача, зрозуміти яку функцію агресивна поведінка виконує в даний момент в його оточенні). Отримана інформація дає визначити, сенс проблеми яка виникає.

4. Принцип співробітництва (підлітки з проблемою із поведінкою хочуть перекласти свою відповідальність за свою поведінку на інших. За принципом учень не тільки має виражати готовність до зміни своєї поведінки, але й активно вибирати наступні методи у роботі)

Методи корекційної роботи з агресивними підлітками.

Психолого – педагогічна корекція комплексно впливає на підлітка, щоб змінити його поведінку у поведінці і в життєвому баченні, це допомагає формувати стосунки учня і вчителя більш конструктивними. [8, с. 47].

Психологи виділяють 3 напрямки корекційної роботи з агресивними підлітками.

1. Індивідуальна робота;
2. Групова робота;
3. Поведінкова і сімейна корекція

Принципи індивідуальної роботи.

Спершу потрібно в'яснити причини прояву агресивності підлітка, для подальшої роботи узгодити це з батьками дитини, щоб забезпечити йому підтримку з їхньої сторони. Залежно від віку і можливостей підлітка вибирається техніка роботи. [2, с. 68].

Алгоритм психолого – педагогічної корекції допомагає встановити контакт із підлітком, налагоджується довіра до вчителя (потрібно провести 40 хвилин для розмови про улюблені заняття, кіноакторів і т.д.). Потрібно заспокоїти підлітка і закріпити стан доброякісної агресії.

В наступному етапі формуються обмеження для внутрішнього контролю. У процесі спілкування підліток засвоює цінності і норми, які дорослий виявляє, як свої особисті. [19]

На даному етапі дорослому встановлюються заборони:

- Не потрібно нав'язування своєї оцінки й думки;
- Не потрібно звинувачувати підлітка у поганих результатах корекції;
- Не потрібно зосереджувати увагу на психофізіологічних та характерологічних особливостях.

Перед тим щоб навчити підлітка позбавлятися агресії, потрібно, щоб вона оцінила свої вчинки, для цього проводиться бесіда на одинці з булером за часом – до 60 хв. Якщо поставлені межі у часі перевищуються це може

привести до втрати інтересу, розсіюється увага, і підліток може зірвати процес бесіди.

Доцільна корекція агресивної поведінки містить у собі такі етапи:

1. Осмислювання не конструктивності прояву агресивних почуттів.
2. Направлення агресії в правильне русло і зняття емоційної напруги.
3. В можливих конфліктних ситуаціях відпрацювати навички спілкування.

Інтерв'ю відбувається спочатку, у процесі якого описуються випадки агресивної поведінки, причини, реакція дорослих у даній ситуації. Учень повинен конкретизувати факти прояви особистої агресивності. У ході інтерв'ю постають такі питання:

- Коли, в якій ситуації це відбувалося?
- Як виглядав прояв агресії?
- Які почуття відчула при цьому?
- Як вели при цьому інші люди – дорослі й однолітки.

На цьому етапі рекомендується не коментувати відповіді учня.

Іноді, постає проблема утруднення відповісти на ці запитання, тому для того щоб, підліток дав адекватну оцінку своїм вчинкам пропонуються такі методи для кращої візуалізації:

Методи, що застосовуються для кращої візуалізації:

- Закривши очі, програти в голові ситуацію, в якій була виявлена агресія;
- Метод незакінчених історій. Психолог розказує історію, а підліток повинен придумати її закінчення. Історія містить в собі конфліктну ситуацію, в ній немає одного вирішення ситуації, тому реакція і закінчення історії може бути різною;

Після 5-6 занять – етап закінчується, в підлітка формується розуміння своїх неправильних вчинків і виникає бажання виправити ситуацію. Варто замітити що такий результат може бути не в кожного, якщо успіхів не досягнуто, подальша робота марна. [24, с. 39]

Підлітку під час обговорення потрібно розповісти, як потрібно керувати своєю агресією та гнівом. Навчити його правильності подачі свого емоційного стану батькам, однолітка, учителеві.

Підлітків можна навчити виявляти свої негативні емоції у формі адекватного "**Я-висловлювання**". В одній фразі слід виразити:

- подію, через яку розпалилися пристрасті, описати ситуацію, яка призвела до виникнення проблеми або конфлікту;
- свою реакцію на події, пояснити, що підліток може дати волю своїм негативним почуттям, але проявити їх у прийнятній формі;
- показати можливий кращий результат, оптимальний вихід з даної ситуації.

Головною задачею для підлітка постає не ввічливість і м'якість, а прямота. Коли почуття люті і гніву повертаються, варто зробити розслаблюючі вправи:

- порахувати до 10;
- зробити 10-12 глибоких вдихів і видихів;
- походити, якщо це можливо, по приміщенню;
- розірвати який – не будь непотрібний папір;
- зігнати свої негативні емоції на якомусь непотрібному і безпечному предметі;
- розрядити емоції якоюсь корисною роботою: прибиранням приміщення, пранням, роботою в саду або спортивною грою, бігом.

Якщо дитина повертається зі школи напруженою, батькам рекомендується запропонувати погуляти на свіжому повітрі, пограти у футбол. Агресія переходить в фізичне навантаження, гра викликає в підлітка позитивні емоції. Емоції підлітка піддаються швидким змінам. Таким чином, психологічна кореляція агресивних форм поведінки містить у собі широкий арсенал методів, серед яких провідне місце займають [4, с. 16; 11а]:

- корекція через гру;

- корекція через вилучення зі звичного оточення в коригуючи середовище або групу;
- корекція агресивної поведінки через творче самовираження (малювання, конструювання, заняття музикою та іншими видами творчої діяльності);
- корекція агресивної поведінки через сублімування агресії в соціально схвалюваній діяльності, наприклад у спорті (підлітків зі стійкою агресивною поведінкою доцільно прилучати до групових видів спорту
 - футболу, баскетболу, що вимагають навичок співробітництва, агресивні види спорту, які можуть зашкодити підлітку – небажані);
- корекція агресивної поведінки через участь у тренінгових заняттях з метою формування навичок конструктивної взаємодії;
- корекція агресивності за допомогою поведінкових методів.

Таблиця №1

Профілактична робота з попередження жорстокості й насильства

Етап роботи	Змістовне наповнення етапу
<i>1. Діагностико-концептуальний</i>	Досліджується стан проблеми, її проблеми в кожному конкретному закладі. Відбувається опитування батьків підлітка, працівників у виховній роботі. Метод дослідження: опитувальники, анкети, інтерв'ю, проєктивні методики. Головним завданням постає виокремити проблеми насилля, та її розповсюдженості в певному закладі освіти. Мета роботи: подолання насильства.
<i>2. Організаційно – прогнозувальний</i>	До плану роботи потрібно об'єднати класних керівників, для обговорення питання з ознайомленням нормативно – правових документів із прав учня. Актуальність роботи з правового виховання в закладах освіти. Проводиться один день тренінгу для вчителів. До батьківського лекторію включаються теми: "Права дітей. Конвенція ООН про права дитини," "Міжнародні механізми захисту прав людини в Україні" "Порядок звернень до правоохоронних органів" тощо.
<i>3. Формувальний</i>	Впроваджуються теоретичні аспекти у практику. Педагогічному колективу пропонуються лекторії "Запобігання насильству", "Торгівля людьми та експлуатації дітей". Психолог в учнівському колективі проводить розмову на таку тематику як: «право на висловлювання власної думки», «право на захист усіх форм насильства».
<i>4. Аналітичний</i>	З метою виявлення результатів пропонується провести анкетування дітей, дорослих. Провести засідання круглого столу, конференцій за участю педагогічного колективу

Стратегія психокорекційної роботи з агресивними підлітками повинна складатися, з принципового взаємозв'язку інтрапсихічної і психосоціальної детермінації функціонування особистості. Потрібно враховувати процес зміни поведінки, тобто йде обмірковування своєї поведінки, потрібно підготувати підлітка до її зміни, і підтримувати новий стиль поведінки. Психотерапевтичні дії повинні спрямовані на зміни у пізнавальній сфері особистості підлітка через навіювання, переконання, прояснення й інтерпретацію мало усвідомлюваних переживань.

Для того щоб визначити шлях психокорекції агресивності підлітків, потрібно дізнатись причину виникнення у них агресивних реакцій. Певний прояв агресивної поведінки спричинений складним біологічним, фізіологічним, психологічним та соціальним фактором.

Ключовими факторами, що сприяють виникненню агресивності у підлітків є: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (*низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватна самооцінка і рівень домагань*), індивідуально-психологічні (*емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків*) та соціально-психологічні (*статус підлітка у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання, вплив засобів масової інформації та комп'ютерних ігор тощо*) передумови функціонування особистості, які можна об'єднати у відповідний симптомокомплекс особливостей підлітків, схильних до агресивних реакцій.

В наслідок цих факторів постають головні завдання роботи, які спрямовані на зниження агресивності у підлітка:

1. Потрібно навчити підлітка соціально прийнятно виражати свій гнів та виражати позитивну реакцію на негативну ситуацію;
2. Розвивати у підлітка навички самоконтролю і саморегуляції;

3. Формувати у підлітка конструктивно проявляти форму поведінки та базу комунікації у конфліктних ситуаціях;
4. Усунути емоційне напруження й особисту тривожність підлітка за допомогою техніки релаксації;
5. Розвинути позитивну самооцінку;
6. Формувати усвідомлення власного емоційного стану, розвинути емпатію.

Корекційна програма складалася з 12 занять та має наступну структуру:

1. Діагностичний блок (3 заняття).

Завданнями цього блоку є:

- Відбувається ознайомлення з групою яка бере участь у тренінгу
- Засвоюються правила взаємодії з групою
- Відбувається емоційна розрядка у членів групи
- налаштування на взаємодію в одному ритмі.

Перший етап тренінгу. Підліток адаптується до поставлених задач у роботі в групі. Діагностується самооцінка підлітка, адекватні домагання, перешкода у спілкуванні, відносини у групі, чи існують прояви неадекватної поведінки. [19, с. 156]

Заняття 1. «Знайомство». Вправи: «Привітання», «Презентація імені», «Вироблення правил групової взаємодії», «Снігова куля», «Алфавіт», «Краш-бум-бенг», «Що ти робиш?», «Рефлексія».

Заняття 2. «Самооцінка рис характеру. Самопрезентація». Вправи: «Привітання», «Об'ява», «Ніхто не знає, що я...» («Я ніколи не...»), «Мені приємно, коли..», «Мої сильні та слабкі сторони», «Я - вітер», «Рефлексія».

Заняття 3. «Єдність групи». Вправи: «Привітання», «Гіпнотичні руки (Дзеркало)», «Шосте чуття», «Головом'яч», «Груповий портрет», «Транспорт», «Острів», «Рефлексія».

2. Реконструктивно-формульальний блок (7 занять).

Другий етап тренінгу. Підлітки навчаються осмислювати й побороти негативні риси характеру, здобувати позитивні риси, навчаються адекватному самосприйняттю за допомогою негативного й позитивного зворотного зв'язку, вмінню оцінювати свій емоційний стан та інших людей і в наслідок цього здійснюється контроль власної поведінки, опановуються методи ауторелаксації й саморегуляції.

Заняття 4. «Відреагування гніву». Завдання: спонукання підлітків до відреагування гніву у вигляді нанесення ударів у подушку або боксерську грушу; тупотіння ногами; голосних криків із використанням «склянки для криків» або «труби», зробленої з ватману; жмакання й розривання паперу тощо. Вправи: «Привітання», «Музика куль», «Битви на кулях», «Дзвінка куля», «Рефлексія».

Заняття 5. «Вербалізація гніву». Завдання: навчання підлітків вербалізації почуття гніву, його художньому зображенню, навчання сприймати гнів через сенсорні канали. Вправи: «Листи гніву», «Скульптури», «Пластичне зображення гніву», «Малюнок гніву», «Галерея негативних портретів», «Який гнів на смак, дотик тощо», «Рефлексія».

Заняття 6. «Саморегуляція». Завдання: навчання підлітків навичкам саморегуляції (встановлення та закріплення у рольовій грі правил взаємодії, виконання Вправи: «Привітання», «Правила конфліктної взаємодії», «Дротяна людина», «Скульптура настрою (стану)», «Скільки ти важиш», «Музичні імпровізації», «Обладунки (костюм)», «Перекличка», «Рефлексія».

Заняття 7. «Ефективна комунікація». Завдання: формування у підлітків конструктивних форм поведінки та навчання ефективній комунікації у проблемних ситуаціях. Вправи: «Привітання», «Симфонія конфлікту», «Єдиний ритм», «Розминки з кулями», «Робота з картинками», «Блокнотик самоспостереження», «Карта поведінки», «Корабель серед скель», «Рефлексія».

Заняття 8. «Зняття напруження». Завдання: усунення надмірного емоційного напруження й особистісної тривожності підлітків за допомогою

використання техніки релаксації. Вправи: «Привітання», «Дротяна розминка», «Снігова баба», «Апельсин (лимон)», «Зсунь камінь», «Черепашка», «Розслаблення у позі морської зірки», «М'язова релаксація із використанням глибокого дихання», «Рефлексія».

Заняття 9. «Позитивна самооцінка». Завдання: розвиток позитивної самооцінки підлітків. Вправи: «Привітання», «Реконструкція позитивного образу через дитячі спогади», «Самоцінність», «Мені в тобі подобається», «Скарбничка гарних вчинків», «Зошит моїх досягнень», «Рефлексія».

Заняття 10. «Усвідомлення емоцій». Завдання: формування здатності усвідомлення власного емоційного світу та почуттів інших людей, розвиток емпатії. Вправи: «Привітання», «Як зробити підлітка агресивним», «Ставлення до світу», «Голосно й тихо», «Пара протилежностей», «Робота з фотокартками», «Погляд на світ (Фоторепортаж)», «Метафоричний автопортрет», «Галерея образів», «Символічне зображення емоцій (ігри з картками)», «Танці-протилежності», «Я сумний (радісний), коли..», «Рольова гра, в якій агресор відіграє роль жертви», «Рефлексія».

3. Закріплюючий блок (2 заняття).

Завданнями даного блоку є:

- фіксування навичок у ході тренінгу;
- оцінка рівня розуміння відносин, почуттів, у спілкуванні;
- формуються навички самоконтролю;
- аналізується внутрішньогрупові взаємодії у групі

Завдання цього етапу тренінгу вирішуються частково за допомогою вже знайомих учасникам вправ, що оцінює ефективність програми через порівняння початкових та кінцевих результатів та нових вправ, зокрема таких, це демонструє чи добре засвоїлись навички та готовність підлітків застосовувати їх у невідомих ситуаціях.

Заняття 11. «У світі людей». Вправи: «Привітання», «Гіпнотичні руки (Дзеркало)», «Шосте чуття», «Стосунки», «Вінні-Пух та всі, всі, всі», «Рефлексія».

Заняття 12. «Фінал». Вправи: «Привітання», «Транспорт», «Музика куль-2», «Якби я був...», «Стонога», «Карнавал звірів», «Рефлексія», «Вогник по колу».

Важливим результатом даного етапу тренінгу є опанування та закріплення конструктивних форм поведінки підлітків, подолання перешкод у спілкуванні, й саморегуляції свого емоційного стану. Психолог має контролювати процес засвоєння даних засобів членів тренінгу та підштовхувати до їх застосування у буденному житті.

В ході дослідження було обґрунтовано, що психологічна допомога агресивним підліткам може здійснюватися у формі запропонованої системи психологічних форм і засобів психопрофілактики та психокорекції агресивності особистості в умовах активного соціально-психологічного навчання, яка виявилася ефективною та дієвою, що доводиться статистичною обробкою даних та їх якісним аналізом. [12, с. 79]

2.2. Аналіз наукових підходів дівчат та хлопців у пубертатному періоді

Статеві та індивідуальні особливості мають великий вплив на прояв агресивності. Віковий етап має своєрідну обставину розвитку і виставляє деякі домагання до особистості. Адаптація до вікових вимог нерідко супроводжується різними проявами агресивної поведінки. Кризові, провідні стадії поєднані з незадоволеністю своїм станом, з рішучою незгодою поведінкою, негативізмом, примхливістю та неврівноваженістю. Вікові кризи, що супроводжуються природним зростанням агресивності, пов'язані з появою нових потреб, які не задовольняються існуючими стосунками та вміннями. Велика кількість досліджень показують, що агресивність підлітка спричиняють факторами оточення. [18, с. 56]

Психологи дослідили про статеві відмінності у агресивних проявах поведінки підлітків. Вони стверджують, що агресивність неодноразово зустрічається у хлопців, ніж у дівчат, а випадки антисуспільних вчинків знаходяться у

співзалежність 10 на 1. Це пояснюється тим, що психологічне розрізнення у поведінці чоловіків та жінок визначається як статевим деформізмом, суцільними особливостями та закономірностями його розвитку, так і своєрідністю прояву характерних моделей мужності та жіночості, та рівнем розвитку суспільства. При переході від молодшого шкільного до підліткового віку співвідношення таких поведінкових реакцій, як фізична, вербальна, непрямая агресія й негативізм, суттєво змінюється. У хлопців протягом всіх вікових етапів стійко переважає фізична агресія й негативізм, а у дівчаток — негативізм і вербальна агресія.

У суспільстві існує така стереотипна думка, що хлопці більш прихильні до прояву агресії, але це правда, прояв агресії у дівчат має інакший вигляд.

Вчені досліджують зменшення відмінностей між агресивною поведінкою хлопців та дівчат. [9, с. 32]

На відмінно від дівчат, хлопці значно сильніші фізично, вони більше вміють контролювати свою емоційність до дії як психологічних факторів та і фізичних. У хлопців частіше за дівчат трапляються психічні розлади.

Хлопці проявляють свою агресію прилюдно, грубо, її важче керувати і тримати під контролем. Крім того, дотепер зберігається стандартний погляд громади на те, що дівчатам не пасує проявляти свою агресивність, і тому їх з дитинства починають учити стримувати агресію. Для прикладу, хлопцям у відповідь на нарікання про те, що його зачіпають або вдарили, кажуть «піді і дай здачі», дівчині ж така порада дається рідко, зазвичай їй дають пораду не втручатися і відійти в сторону.

Також однією з відмінностей, дівчата більш чутливі і чуйні, в основному невічливі прояви агресії їм не характерні. Відбувається заміна фізичної агресії на вербальну, з раннього віку заміняють агресивність іронією і сарказмом.

Дівчина виразно спрямовує свою агресію на конкретну людину, причому точно обирають її вразливе місце. Дівчача агресія прихована і зовні менш помітна, але більш ефективна. У хлопців контролювати свою агресію

виходить погано, у них більш узагальнюючий характер і щедро виплескується свою агресію на всіх оточуючих без вибору.

У пубертатному віці дівчата випереджають хлопців у своєму фізичному та психічному розвитку. Контролюючи свою поведінку, дівчата часто «підбувають» хлопців. Дівчата стають провокаторами агресивних дій хлопців.

У дівчат, і у хлопців існують вікові етапи з більш високою і більш низькою мірою прояву агресивної поведінки.

Психологи встановили, що у хлопчиків є два піки прояву агресії: 12 років і 14-15 років. У дівчаток також виявляються два піки: найбільший рівень прояву агресивної поведінки відзначається в 11 років і в 13 років.

Зіставлення рівня чіткості відмінних компонентів агресивної поведінки у хлопців і дівчат демонструє, що у хлопців найбільш виявлений хист до прямої фізичної та прямої вербальної агресії, а у дівчаток - до прямої вербальної і до непрямой вербальної.

Отже, для хлопців найбільш властива не стільки перевага агресії за мірилом «вербальна-фізична», скільки вияв її в прямій, відкритій формі і безпосередньо з конфліктуєчим. Для дівчаток же характерною є перевага саме вербальної агресії в будь-яких її формах - прямої або непрямой, хоча непряма форма виявляється все-таки більш розповсюдженою. Намір більшої виразності у хлопців прямої агресії (часто фізичної), а у дівчат - непрямой вербальної, безумовно, є кроскультуральною, властивою для підлітків різних народів . [20, с. 61]

Аналогічні дані одержали фінські науковці, вивчаючи дітей 11-12 років: дівчата використовували непряму форму агресії, а хлопці неодноразово висловлювали агресію відкрито (штурхалися, воювали , здіймали галас) .

Л.М. Семенюк виявила різницю і схожість у прояві різних форм агресії між хлопцями і дівчатами підліткового віку на певних вікових етапах. Так, 10-11 річні хлопці в значній мірі більше виявляють фізичну агресію ніж дівчата. До 12-13 років навпаки, дівчата більше проявляють фізичну агресію, а в 14-15 років показники в обох практично рівні .

Дослідження Ж. Дресва показали, що комп'ютерні ігри з акцентом на агресію визивають у хлопців більше підвищення показників роздратування і вербальної агресії, ніж у дівчат.

Як пишуть Р. Берон і Д. Річардсон, посилаючись на багат авторів, дівчата, на відміну від хлопців, вважають схильність до домінування у свого майбутнього чоловіка дуже привабливою рисою. Ці дані дають можливість біологам припускати, що наполеглива поведінка як форма прояву агресивності, може допомагати хлопцям передавати свої гени наступному поколінню. Хлопці після агресивної поведінки, як правило, меншою мірою відчують провину і тривогу. Дівчата ж, навпаки, занепокоєні тим, чим агресія може обернутися для них самих. Проявивши агресію, вони швидше реагуватимуть на неї почуттям провини і страху.

В приклад можна дати випадок коли мати, побивша в гніві свою дитину, після цього може плакати разом з ним.

Більше того, дівчата розглядають агресію, як вираз емоційної напруги при гніві. Хлопці ж відносяться до агресії, як до засобу, вважаючи її моделлю поведінки, до якої вдаються для отримання різної соціальної та матеріальної плати . [5, с. 90]

Р. Берон і Д. Річардсон вважають, що гендерні відмінності у фізичній агресії найбільш відчутний в обставинах, коли до агресії змушені вдатися (наприклад, через виконання соціальної ролі), на відміну від ситуацій, коли до неї вдаються без єдиного примушування. Крім того, хлопці схильні до демонстрування агресії після сильної провокації, ніж при її відсутності.

Тому необхідно більш детально вивчити гендерні відмінності прояву агресивності підлітків. За зовнішньою грубістю хлопців-підлітків та закритістю дівчат, існують складні статевовікові розрізнення їх розвитку, в тому числі і в різних формах прояву агресивності.

Агресивна поведінка підлітків часто пов'язана з вживанням алкоголю. Оскільки підлітки починають вживати алкоголь в групі, виникає прагнення «не виділятися серед інших» підлітків жіночої статі. Нерідко вони ж є і

засновниками протизаконних дій. Причому, в порівнянні з підлітками чоловічої статі, у них більш виражене «огрубіння» особи.

Існують відмінності в прояві агресивності хлопців і дівчат підліткового віку. Найбільшою агресивністю відрізняються 10-11-річні підлітки-хлопці, у яких переважає фізична агресія. У хлопців з віком відбувається загасання фізичної агресії, а у дівчаток спостерігається зростання цієї форми агресивності.

Таблиця №2

Прояви агресії на різних підліткових етапах

Стать	10-11 років	12-13 років	До 14-15 років
Хлопці	Згасання фізичної агресії	Спад непрямой агресії	Прояв різних форм агресивності
Дівчата	Зростання фізичної агресії	Підвищення непрямой агресії	Відбувається сплеск вербальної агресії.

Відмінності прояву агресивної поведінки залежить від гендеру. Жорстка регламентація поведінки особистості відповідно до її статі. Гендерна соціалізація дівчат сприяє розвитку таких якостей як підлеглість, пасивність, слухняність, у хлопців — розвивають агресивність, напористість, активність, мірвання сил. Якщо дівчата проявляють агресивну поведінку, то зазвичай вони стають об'єктом посиленої педагогічної уваги, внаслідок чого агресія таких дівчат набуває непрямой форми і вербального характеру.

Висновки до розділу 2

1. Отже, поведінкова корекція вважається найбільш дійовою та радикальною формою психологічного впливу на людей, для боротьби з агресією. Поведінковий підхід має багато переваг. Характерними є концептуальна чіткість та відносно є одним з простих методів. Цей підхід є націленим на зміну у поведінці і має виражений характер. Найбільш дійовим вважається через те, що підхід має широкий спектр можливостей, дає хороші результати у роботі та не займає великого часу під час корекції.

2. Визначили напрямки корекційної роботи з агресивними підлітками, одним з напрямків є індивідуальна робота (бесіда, розмова, обговорення

різних проблем), робота у групі (розмова або ж бесіда в колективі), поведінкова і сімейна корекція (спостереження поведінки, розмова з батьками).

3. Тоді коли настає встановлення контакту з підлітком відбувається формування системи обмежень і самодисципліни, підліток внутрішньо себе контролює. Під час бесіди підліток дотримується та опановує норми і цінності, які йому надає дорослий, підносить як свої особисті. Таким чином під час бесіди дорослому забороняється, накладати свою думку й аналізувати оцінку підлітку, не брати до уваги психофізіологічні особливості підлітка, тобто не потрібно змінювати його тип темпераменту, або ж корегувати його риси характеру.

4. Психокорекційна робота з агресивними підлітками повинна будуватися виходячи з принципового взаємозв'язку інтрапсихічної і психосоціальної детермінації функціонування особистості та повинно братися до уваги те, що закономірності процесу зміни поведінки який включає стадію обмірковування своє поведінки, та етапу до її змін, прийняття нового стилю поведінки, дії повинні бути спрямовані на зміни через прояснення та переконання.

5. Таким чином, ми вияснили, що для дівчат характерно переважає саме вербальна агресія, в будь-яких її проявах – пряма, непряма. У хлопців вираз агресії більше відкритий, прямий формі і безпосередньо конфліктуючим. Пряма форма агресії у хлопців часто виражається як фізична.

6. Виходячи з результатів досліджень, можна зробити висновок, що хлопцям притаманний прояв фізичної агресії, тобто застосування фізичної сили проти іншої людини, непрямой агресії – направлення проти інших людей пліток, чуток, наклепів. Також проявляється така форма агресії, як підозрілість, тобто схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні до грубості, різкості.

Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Систематика та аналіз досліджених методик спрямованих на виявлення агресивності

Аналіз концепцій і теорій розвитку особистості, вивчення його складової — агресії та агресивної поведінки, зарубіжними та вітчизняними науковцями засвідчив, що агресивність формується переважно у процесі ранньої соціалізації в дитячому та підлітковому віці. Отже, можна стверджувати, що саме цей вік найбільш сприятливий для профілактики і корекції. Дана теза стала основою нашого емпіричного дослідження агресивної поведінки, її профілактики і корекції. Тому, було подано 6 методик спрямованих на виявлення агресивності. [7, с. 66]

1. Методика діагностики міжособистісних відносин

Т. Лірі, Г. Лефорджем, Р. Сазек в 1954 році створили методіку, яка була призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе і ідеальному "Я", а також для вивчення взаємин у малих групах. Під час дослідження міжособистісних відносин виділяються два чинники: домінування підпорядкування і дружелюбність-агресивність. Це допомагає визначити суцільне враження про людину в процесі міжособистісного сприйняття. Лірі створив схему у вигляді кола, розділивши його на сектори.

2. Опитувальник "Баса-Дарки"

Бас і Дарки, вважають, що агресивність має кількісну та якісну характеристику. Вона містить в собі вираженості – майже повна відсутність до крайнього значення. Кожна людина містить в собі різні ступені агресивності. Якщо рівень вираженості переважає за норму це може спричинити багато конфліктів.

Тест складається з 75 тверджень, на які потрібно відповісти «так» або «ні».

3. Тест Ассінгера

Тест Ассінгера дозволяє визначити, чи коректно людина ставиться з оточуючими. Для більшої об'єктивності відповідей можна провести самооцінку, коли колеги відповідають один за одного. Тест складається з 20-ти питань з трьома варіантами відповідей.

4. Особистісні шкали вимірювання агресії

Шкала орієнтації гніву (Шпілберген, Джонсон, Рассел). Створена в 1985 році. Використовує дві субшкали - "гнів всередину", який вказує на придушення гніву, і "гнів назовні", що вимірюється виразом гніву. Загальний рахунок свідчить про рівень гніву загалом, незалежно від його спрямованості. Валідність даної шкали підтверджується кореляцією між стилем орієнтації гніву та іншими заходами гніву.

5. Опитувальні методи вивчення агресії

Для того щоб краще вимірити агресію – задати запитання про таку поведінку. У архівах багато знаходиться інформації з публічних джерел. Джерелом інформації про прояви агресивності може показати статистика злочинності і насильства. Головними перевагами даного методу те, що дані вільні від внесених дослідником редагувань.

Для збору потрібних даних, психологи зазвичай використовуються відповіді людей, як самих об'єктів вивчення, так і його батьків, друзів та рідних. Психолог засвідчує, опитування є дійовим методом пізнання поведінки та емоцій, тому, що зазвичай опитуваний не визнає свої прояви агресивності.

В анкетах фігурують запитання які пов'язані з безпосереднім досвідом прояву агресивності. Таке анкетування відбувається з конкретних ситуаціях (наприклад насильство).

6. Проективна методика

Проективні методи особливо корисні для вивчення агресії і ворожості, так як не розкривають випробуванім інтерес дослідника. Найбільш часто використовувані проективні методи - Тест чорнильних плям Роршаха і Тест тематичної апперцепції. Дані тести використовуються як в дослідницькому,

так і в клінічному контексті для вивчення різноманітних форм поведінки і мотивів.

Тест тематичної апперцепції складається із серії картинок, про яких випробуваний пише або розповідає історії: що відбувається і що передувало подіям на картинці.

У тесті Роршаха дослідник показує випробуваному серію карток з чорнильними плямами і просить сказати, на що вони схожі або що йому нагадують для діагностики рівня агресивності за цією методикою застосовується система, розроблена Елізаром.

У цій системі відповіді розносять за шістьма категоріями, що відображає аспекти гніву або ворожості: негативні установки або емоції; опису злісного чи агресивної поведінки; предмети, що використовуються в агресивних цілях, опису ворожості, символічні асоціації з агресією або гнівом; амбівалентність; нейтральні відповіді, нічого не говорять про гнів чи ворожості.

Малюнковий тест вивчення по Розенцвейга є пів проективною технікою, призначеною для оцінки типових реакцій на повсякденні події. Піддослідним показують комікс. Де на кожній картинці якийсь персонаж вимовляє слова, з яких випливає, що герой зіткнувся з ситуацією. Випробуваний повинен вписати відповідь героя.

3.2. Програма корекційних заходів для подолання рівня агресивності підлітка

Профілактика і корекція агресивної поведінки учнів здійснюється у процесі навчання, виховання та безпосередньо самовдосконалення. Кожен із названих напрямів має свої специфічні форми, методи, засоби. У сукупності вони створюють операційно-діяльний компонент цілісного процесу самовдосконалення майбутнього громадянина. Так, на уроках вирішуються не тільки дидактичні завдання, а й виховні — формування, насамперед, загальнолюдських моральних якостей, у тому числі неагресивної поведінки.

Але здійснюється це, головним чином, не через “словесні відступи”, а через організацію навчально-пізнавальної діяльності учня. Кожне заняття виховує в учнів позитивні морально-етичні якості працелюбства, шанобливого ставлення до учителя, навчальної дисципліни, однокласників, почуття відповідальності, етичної поведінки тощо. Назване відноситься не тільки до форм навчального процесу. [13.]

У процесі дослідження встановлено, що профілактика і корекція агресивної поведінки підлітків будуть ефективними тільки тоді, коли всі складові процесу: місія, тезаурус, форми, методи, засоби, прийоми у тісному взаємозв'язку формують у них потребу до позитивного морально-етичного самовдосконалення. Хоча підлітки по-різному ставляться до питань морально-етичного самовдосконалення.

Таким чином, у процесі теоретичного і емпіричного дослідження підліткової агресії отримано висновок, що в теоретичному плані, поняття агресії має бути визначено більш адекватно. У підлітковому віці на прояв агресивної поведінки мають великий вплив соціально-економічні умови. Серед них особливе місце займає зниження життєвого рівня громадян, порушення сформованого балансу сил між інститутами виховання, криза традиційної системи цінностей. [16, с. 120]

Хоча матеріальний достаток, високе соціальне становище батьків не завжди є гарантією дотримання дітьми норм позитивної поведінки. Тому варто підкреслити, що у профілактичному процесі запобігання проявів агресії мають місце недоліки виховної роботи з підлітками.

Цей віковий період у силу своїх складностей і суперечностей є сенситивним для виникнення ситуацій, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні умови прояву агресивних тенденцій. Тому можливості превентивного виховного процесу набагато ефективніше інших засобів стримування. Наприклад, заходи правової профілактики повинні бути включені у свідомість підлітка, стати частиною

його переконань. Форми, методи, прийоми гуманного виховання, відносини взаємної довіри і поваги руйнують асоціальні установки у неповнолітніх.

Формуються у них якості доброти, чуйності, співпереживання іншим. Ефективними формами превентивної роботи з підлітками можуть бути: демонстрація прикладів різних моделей поведінки; рольові ігри з включенням виховних ситуацій, які дають можливість перевірити на практиці:

- позитивну поведінку;
- формування зворотного зв'язку у вигляді реакції поведінки;
- методика перенесення позитивних якостей поведінки із навчальної ситуації в реальну життєву установку та ін.

Головними завданнями учителя являється: спонукання кожного учня до усвідомлення у своєму етичному розвитку та життєдіяльності позитивних і негативних сторін поведінки; формування у майбутнього громадянина України переконання, що необхідно свідомо, систематично і цілеспрямовано займатися власним самовдосконаленням позитивних загальнолюдських якостей; прищеплювати прагнення до аналізування і правильного оцінювання рівня свого морально-етичного розвитку, своєчасного коригування життєдіяльності. [22, с. 105]

Висновки до розділу 3

1. Отже, переглянувши літературу зарубіжних та вітчизняних вчених було зроблено висновок, що агресивність формується переважно у періоді дитинства, коли відбувається процес інтеграції підлітка в суспільство. Саме цей вік ідеально підходить за профілактики і корекції. Тому, було подано 6 методик спрямованих на виявлення агресивності.

2. Виховання та самовдосконалення здійснюються у навчанні учнів і здійснюється в процесі профілактики і психокорекції. Вище представлені

напрямки мають форми, методи та засоби. Разом вони створюють компонент цілісного самовдосконалення підлітка. В процесі виховання не тільки вирішуються завдання запропоновані учителем, а й формуються моральні цінності.

3. Під час дослідження було встановлено, завдяки профілактиці і психокорекції агресивності підлітків будуть дієвими лише тоді, коли всі складові процесу: місія, тезаурус, форми, методи, засоби, прийоми у тісному взаємозв'язку формують у них бажання до позитивного морально-етичного самовдосконалення. В кожного підлітка різна думка стосовно морально-етичного самовдосконалення.

4. Перед педагогом постають завдання: спонукання кожного учня до усвідомлення у своєму етичному розвитку та життєдіяльності позитивних і негативних сторін поведінки; формування у майбутнього громадянина України переконання, що необхідно свідомо, систематично і цілеспрямовано займатися власним самовдосконаленням позитивних загальнолюдських якостей; прищеплювати прагнення до аналізування і правильного оцінювання рівня свого морально-етичного розвитку, своєчасного коригування життєдіяльності.

Висновки

1.Отже, розглянувши наукові джерела з психології, можна зробити висновок що вони мають на меті розглянути й ліквідувати агресивну поведінку в підлітка. В першому розділі було розглянуто багато теоретичних питань, пов'язаних зі створенням умов для соціального становлення індивіда. Протягом усього життя у людини формується свідомість. Те що дитина винесе зі своєї сім'ї, закріпить у навчальних закладах та соціумі те й стане її основою орієнтації у подальшому майбутньому. Тому при агресивності батьки, класні, керівники та психолог повинні направити дитину в правильне русло.

2.Психокорекційна робота з агресивними підлітками повинна будуватися виходячи з принципового взаємозв'язку інтрапсихічної і психосоціальної детермінації функціонування особистості та повинно братися до уваги те, що закономірності процесу зміни поведінки який включає стадію обмірковування своє поведінки, та етапу до її змін, прийняття нового стилю поведінки, дії повинні бути спрямовані на зміни через прояснення та переконання.

3.Виходячи з результатів досліджень, можна зробити висновок, що хлопцям притаманний прояв фізичної агресії, тобто застосування фізичної сили проти іншої людини, непрямой агресії – направлення проти інших людей пліток, чуток, наклепів. Також проявляється така форма агресії, як підозрілість, тобто схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні до грубості, різкості.

4.У процесі виховання в навчальному закладі виконується профілактична робота з попередженням жорстокості й насильства серед підлітків, це є невід'ємною частиною системи роботи. Просвітницька робота виконується з тими, хто входить до найближчого оточення учня.

5.Завдання, що були поставлені перед психокорекційною програмою, вирішувалися за допомогою бесід, рольового програвання ситуацій, виконання вправ на самопізнання і самовиховання, етюдів, пантоміми,

образотворчої діяльності, фізичних вправ, рухливих ігор, психогімнастики й ауторелаксації.

6.У зв'язку з цим хлопці з девіантною поведінкою частіше демонструють недостатній контроль поведінки, низьку тривожність, а дівчата — надмірний контроль і високу тривожність. Через це симптоми депресії частіше діагностують серед дівчат, ніж хлопців, особливо у підлітковому віці.

7. Вияснено причину розбіжностей у формах прояву девіантної поведінки може бути гендер, як жорстка регламентація поведінки особистості відповідно до її статі. Гендерна соціалізація хлопців сприяє розвитку агресивності, напористості, активності, змагальності, а дівчат — підлеглості, пасивності, слухняності. Випадки асоціальної поведінки дівчат, як правило, стають об'єктом посиленої педагогічної уваги, внаслідок чого агресія таких дівчат набуває непрямой форми і вербального характеру.

8.Саме в пубертатному віці ідеально підходить для профілактики і корекції. Тому, було подано 6 методик спрямованих на виявлення агресивності.

9.У школі все повинно навчати і виховувати. А превентивний процес агресивної поведінки учнів повинен охоплювати когнітивну, афективну і психомоторну області особистості підлітка.

Список використаної літератури

1. Аверин В. А. Психология детей и подростков / В. А. Аверин. – СПб. : Питер, 1998. – 379 с.
2. Афанасьєва В. В. Педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи / В. В. Афанасьєва // Соц. педагог.: теор. та практика. — 2010. — № 2. — С. 55–63.
3. Бандура А. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М. : Апрель Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2000. – 508 с.
4. Бандурка А. М. Конфликтология : Учебн. пособ. для вузов / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1997. – 355 с.
5. Бацілева О. В. Психосоциальные аспекты феномена агрессии / О. В. Бацілева // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 3. – С. 166-174.
6. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн: пер. с англ. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. — 320 с.
7. Бодалев А. А. Психология общения : Избранные психол. тр. / А. А. Бодалев. – М. : Издательство МПСИ, 2002. – 319 с.
8. Бондаренко Г. Методи роботи соціального педагога: підруч. для соц. педагогів / Г. Бондаренко. — К., 2014. — 96 с.
9. Борисенко О. Д. Аналітико-статистичні методи й моделі психології та педагогіки :Вибрані лекції / О. Д. Борисенко, Р. Є. Майборода. – К. : ВЦ «Київський ун-т», 2000. – 117 с.
10. Бэррон Р., Ридардсон Д. Агрессия. – СПб.: Издво Питер, 1999. – 352 с.
11. Войтко В.І. Психологічний словник. – К.: Вища школа, 2002. – 294 с.
- 11а. Гірняк А. Н. Глибинно-психологічне підґрунтя суїциду / А. Н. Гірняк // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 151-158.
12. Гриднева Т. В. Агрессия у подростков / Т. В. Гриднева // Вести психосоц. и коррек.-реаб. работы. — 2011. — № 4. — С. 80–87.

13. Дзюба Т. Агресивність: виявити і подолати (оцінювання індивідуальної агресивності за методом А. Асінгера) / Т. Дзюба // Завуч. — 2007. — № 13. — С.19–21.
14. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді: дис. канд. психол. наук (19.00.05) / О. Ю. Дроздов. — Чернігів, 2003. — 225 с.
15. Ильин Е.П. Эмоции и чувства — СПб.: Питер, 2002. — 752 с.
16. Кассинов Г., Тафрейт Р. Психотерпия гнева: полное руководство. — СПб.: Сова, 2006. — 477.
17. Кларк Л. SOS. Обуздай свои эмоции. Как справиться с тревогой, гневом и депрессией. — М.: Астрель: АСТ, 2007. — 301 с.
18. Лисенко А.Г. Популярно про агресію // Інформаційнометодичний бюлетень ЖОЦССМ «Прийди і допоможи». — 2001. — Випуск 4. — 197 с.
19. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») : Пер. с нем. / К. Лоренц. — М. : Издательская группа «Прогресс» ; «Универс», 1994. — 272 с.
20. Майерс Д. Социальная психология. — 7е изд. — СПб.: Питер, 2004. — 794 с.
21. Маккей М., Дэвис М., Фэннинг П. Как победить стресс и депрессию. — СПб.: Питер, 2011. — 288 с.
22. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. — СПб. : Евразия, 1999. — 478 с.
23. Минюшев Ф. И. Социальная антропология : курс лекцій / Ф. И. Минюшев. — М. : Международный Университет Бизнеса и Управления, 1997. — 192 с.
24. Онищенко Н. П. Корекція девіантної поведінки молодших школярів у процесі діяльності дитячих громадських організацій: дис. ... канд. пед. наук: 13:00:07 / Н. П. Онищенко. — Переяслав-Хмельницький, 2003. — 229 с.
25. Плескановська А. Попередження та корекція агресивності / А. Плескановська // Відкритий урок. — 2011. — № 4. — С. 26–32.

26. Психологія : Підручник / За ред Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2000. – 558 с.
27. Рождественская Н. Грань между нормой и патологией у подростков // Восп. школьников. — 1995. — № 5. — С. 34-37.
28. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. — М.: Республика, 1994. — 385 с.
- 28а. Фурман А.В. Громадський моніторинг роботи судів Тернопільщини / Анатолій Фурман, Андрій Гірняк, Галина Гірняк // Психологія і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 122-128.
29. Холличер В. Человек и агрессия / В. Холличер. – М. : Прогресс, 1975. – 136 с.
30. Шебанова В. І. Діагностика та корекція агресивної поведінки молодших школярів з порушенням психічного розвитку: автореф. дис. ... канд. пси- хол. наук: 19.00.04 / В. І. Шебанова. — К., 2002. — 18 с.
31. Шевченко Ю. С. Этологический подход к пониманию агрессии и ее профилактике / Ю. С. Шевченко, М. А. Дерягина, Н. С. Валентович // Подростки и молодежь в меняющемся мире : Материалы междунар. конф. Москва, 30-31 октября 2001 г.